

1397 års unionsbrev och dess rättsgiltighet.

Unionsmötet i Kalmar 1397 har länge intagit en förgrundsplats i nordisk historieforskning. Redan 1773 ställde en länge bortglömd historiker Carl Fredrik Georgii i Uppsala problemet; samtidigt lade han en säker grund för dess lösning. Undersökningarna har under 1800-talet fortsatt av Caspar Paludan-Müller, Olof Simon Rydberg, Kristian Erslev. Ståndpunkterna har starkt skiftat; forskningen ständigt kunnat inregistrera nya landvinningar.

Två dokument framgick ur förhandlingarna vid mötet.

Det ena, kröningsdokumentet, bär datum den 13 juli. Erik av Pommern hade redan före mötet vid olika tidpunkter tagits till konung i Norge, Danmark och Sverige. Vid mötet blev han nu den 17 juni krönt till unionsmonark. Dokumentet skriffäster kröningen. Det konstituerar unionen mellan de tre nordiska rikena, men en union endast för konung Eriks egen livstid. Samtidigt är dokumentet också en hyllningsakt till den nye unionsmonarken. Utskriften är på pergament. Sextiosju rikenas rådgivare och män har hängt sina sigill inunder. De är hängda »till mera bevaring», att alla dokumentets »stycken och artiklar skola stadige och faste bliva».

Det andra av Kalmarmötets dokument, unionsbrevet, är daterat Margaretadagen, vid denna tid i regel den 20 juli. Förhållandena gestaltar sig här diplomatariskt väsentligen olika. Brevet fastslår i klara ord en evigvarande union mellan de nordiska rikena; det innehåller de närmare bestämmelserna för denna. Men brevet är endast ett koncept på papper. Felskrivningar, rasurer och rättelser förekommer. Detta koncept, inte som förutsattes, en utskrift på pergament,

har beseglats. Beseglingen hade regelrätt bort företagas av de tre rikenas rådgivare och män eller av befullmäktigade ombud för dessa. Den är enligt brevets stadfästelseformel, dess korroboratio, företagen endast av sjutton personer, utan att dessa sjutton anges som ombud, inte ens som rikenas rådgivare och män. Inte desto mindre sker beseglingen alldeles som i kröningsdokumentet »till mera bevaring», att alla styckena i brevet skall »stadige, faste och obrytelige bliva evinnerliga». Men samtidigt sker den också till mera bevaring, att sex nya brev skall utfärdas och beseglas på närmare angivet sätt, att alla styckena är så avtalade och ändade och att de skall »fulldragas och fullkomnas och bliva» som före skrivet står. Till allt detta kommer slutligen, att av de sjutton endast tio i realiteten beseglat: samtliga svenskar, sju till antalet, tre av de fem danskarna, ingen av de fyra norrmännen.

Skillnaden mellan de två Kalmardokumenterna springer skarpt i ögonen. Det första, kröningsdokumentet, är en till alla delar formenligt utfärdad och besegrad akt. Dess rättsligt bindande kraft är evident. Det andra åter, unionsbrevet, föreligger endast i koncept. Det är ofullständigt beseglat. Fulldragandet och fullkommandet är skjutet över i framtiden. Detta fulldragande och fullkomnande har aldrig skett; de sex breven aldrig utfärdats.

Unionen mellan de tre nordiska rikena var urkundsmässigt fastslagen genom kröningsdokumentet. Ingen forskare har heller någonsin dragit Kalmarunionens existens i fråga. Men slöts i Kalmar också en union för längre tid än konung Eriks regering, en »evigvarande»? Georgii besvarade frågan med ett kategoriskt nej. Den följande forskningen har lika kategoriskt förnekat rättsgiltigheten av en sådan union. Meningsskiljaktigheterna kan annars ha varit aldrig så stora. I denna punkt råder enhällighet.

I det yttersta av dessa dagar, februari 1931, har en historisk forskare, professor Gottfrid Carlsson i Lund, anmält en skiljaktig mening. I svensk Historisk tidskrift, femtionde årgången, läses en uppsats av honom betitlad »Kalmarunio-

nen. Till frågan om rättsgiltigheten av 1397 års unionsavtal». Unionsbrevets stadganden, uttalar han, uttrycker ett verkligt beslut, i lika mån omfattat av danskar, svenskar och norrmän. Avtalet har betraktats som rättsgiltigt. Vad som muntligt överenskommit har behållit sin auktoritet även utan att ha tagit den traktatmässiga urkundens gestalt. Avtalet har varit erkänt som grundlag för den skandinaviska unionen (460 f., 442).

Den föregående historieforskningen i sin helhet, Carl Fredrik Georgii, Caspar Paludan-Müller, Olof Simon Rydberg, Kristian Erslev, skall alltså ha gripit totalt miste i själva det centrala spörsmålet. En »evigvarande» skandinavisk union har ingåtts i Kalmar 1397.

Man kan göra ett tankeexperiment. Vi föreställer oss, att en kongress i senare tid, låt oss säga fredskongressen i Versailles 1919, resulterat i ett dokument, avfattat i liknande form som unionsbrevet från Kalmar 1397. Tankeexperimentet är berättigat: 1300-talets statsmän krävde, då de lät uppsätta en statsakt, samma minutiöst iakttagna formella noggrannhet som det tjugonde århundradets. Dokumentet från Versailles föreligger alltså i koncept. Detta koncept skall utskrivas på pergament och pergamentet undertecknas av sjutton personer; dessas behörighet att underteckna anges inte. Slutligen skall dokumentet »fulldragas» och »fullkomnas» genom utfärdandet av sex nya, på visst sätt underskrivna brev. De sjutton har aldrig undertecknat. Endast tio av dem har gjort det. De har undertecknat endast konceptet till Versaillesdokumentet. Bland dessa tio saknas varje representant för Tyskland. Clemenceaus och ännu andra fransmäns namn desslikes. »Ratifikationerna» har uteblivit. Vore under dessa förhållanden det avtal Versaillesdokumentet innehåller rättsgiltigt? Det är detta den historiska forskningen tilltror sig att förneka. Professor Carlsson besvarar frågan med ja.

Hur är det möjligt, att man kan nå en ståndpunkt som denna? Professor Carlssons framställning saknar ur denna synpunkt inte intresse.

I.

När professor Carlsson går att taga ställning till spörsmål, huruvida Kalmarmötet resulterade i en rättsgiltig unionell uppgörelse eller inte, inleder han med en skärskådan av unionsbrevet sjelvt. Det är därvid inte endast brevet sådant det nu föreligger, som kommer i fråga. Före brevets nuvarande korroboratio har funnits en äldre. Dokumentet ger i hela sin byggnad diplomatariskt vid handen, att det från början skolat beseglas av de tre rikenas rådgivare och män i Kalmar eller befullmäktigade ombud för dessa. I överensstämmelse härmed har den äldre korroboratio varit formulerad. Beseglingen har skolat ske endast »till mera bevaring», att brevets artiklar skulle »stadige, faste och obrytelige bliva evinnerliga». Vad som i den nuvarande redaktionen följer om de sex breven och de sjutton beseglarna är senare tillägg.

Den utgångspunkt professor Carlsson valt sig är fast och säker. Han begynner med att från denna söka fastställa unionsbrevets diplomatariska karaktär.

Unionsbrevet var från början, säger professor Carlsson, avsett att vara »en formlig föreningsakt», utfärdad och besegrad av den beslutande församlingen i Kalmar, »en självförpliktande unionsakt». Kom så tilläggen i korroboratio. Beseglarna omnämnes här i ett till sjutton personer begränsat antal; de omnämnes utan minsta antydning, att de handlar även å de övriga mötesdeltagarnas vägnar, inte ens såsom rådgivare och män inom resp. riken. Genom detta sätt för beseglarnas omnämnande förändrades, förklarar professor Carlsson, totalt brevets diplomatariska karaktär. Man har uppgivit den självförpliktande unionsakten. Brevet blev i stället till en akt, i vilken den överenskommelse, som skall ha träffats, var upptecknad till ledning och efterrättelse för de blivande sex brevens utfärdare. Med andra ord: »vederbörande ha funnit ändamålsenligt att förvandla det tillämnade traktatmässiga Kalmardokumentet till en *vittnesakt*». Till att besegla detta »intyg» har »man» utsett de sjutton, alla representativa personer, några från varje rike; dessa har

skolat svara för att unionsbestämmelserna var så »avtalade och ändade» i Kalmar, som brevet tillkännagav. De sjutton är, säger professor Carlsson, »attesterande», och de har, menar han, då de var och en inom sin kategori på det hela taget var de mest framstående deltagarna i mötet, »naturligt nog endast behövt ange sina namn och sin rent sociala ställning»; detta alldeles tillräckligt för att deras vittnesgillhet skulle vara tillfullo styrkt. »Så och endast så», är slutsatsen, »kan man förklara den radikala förändring i vederbörandes avsikter, som röjer sig i brevutfärdarnas begränsade antal ävensom i sättet, varpå dessa i texten presenteras; det i sista stund uppkomna ratifikationsprojektet ger nyckeln till spörsmålets lösning» (409 ff.).

Den uppfattning professor Carlsson här lancerar: unionsbrevet, sådant det föreligger, en vittnesakt, är en uppfattning av gammalt datum: den stammar som så mycket annat hos professor Carlsson från Kristian Erslev, vilken i sin ordning lånt den från Paludan-Müller. Tillkomståret är 1840. Men är denna uppfattning verkligen diplomatariskt hållbar? Redan Rydberg, vars kännedom om medeltida urkundsväsen vida övergick de båda andras, har besvarat frågan med ett bestämt nej.

Den bevisföring Kristian Erslev använde för vittnesakten, en bevisföring på grundval av själva formuleringen i unionsbrevets korroboratio, har professor Carlsson kastat över bord. Hans egen bevisföring går i stället ut på, att när i en utökad korroboratio som unionsbrevets beseglarna »begränsas» i antal och »presenteras» som här sker, brevets diplomatariska karaktär därmed också blir en annan. Självfallet har professor Carlsson rätt i att unionsbrevet genom denna »begränsning» och »presentation» mist sin karaktär av »självförpliktande unionsakt». Men det har undgått professor Carlsson, att denna »begränsning» och »presentation» varken kan ha eller har någonting att skaffa med brevets egentligen diplomatariska karaktär, dess karaktär av beslutsakt eller vittnesakt. Flera eller färre beseglare, sextiosju, sjutton eller tio, nämnda på det eller det sättet, förändrar

ingenting däri. Professor Carlsson har här råkat ut för att förblanda brevets diplomatariska karaktär och dess rättsgiltighet. Varken mer eller mindre.

För att nå fram till det föreliggande unionsbrevets diplomatariska karaktär måste en helt annan väg följas.

Ett kort transsumt av unionsbrevets korroboratio är nödvändigt. Det heter: »Till mera bevaring av alla desse stycken, att de skole stadige, faste och obrytelige bliva evinnerliga och att brev skole givas, två av vart rike, och skole inseglas med konungens och drottningens och rikenas råds och mäns och köpstädernas insegel, och att alle desse stycken äre så avtalade och ändade och att de på allt sätt så fulldragas och fullkomnas och bliva skole som före skrevet står, då havom vi Jækop och Hinric, ärkebiskopar, etc. låtit våra insegel hängas för detta brev». Vad som blivit tillagt till den ursprungliga korroboratio är här allt som ligger efter: »evinnerliga», och före: »då havom vi».

Det tillägg som gjorts har, på samma gång det vidgat beseglingens räckvidd, åt denna besegling i en enda punkt, punkten om att alla stycken är så avtalade och ändade, gett en till synes attesterande anstrykning. Punkten är, som professor Carlsson riktigt anmärker, uppenbarligen insatt med hänsyn till de framtida sex breven. Men syftet med beseglingen är genom det gjorda tillägget i korroboratio i ingen mån förändrat. De beseglade beseglar fortfarande, precis som före tillägget, till bevaring, att brevets artiklar skall stadige, faste och obrytelige bliva evinnerliga. Nu som förut går beseglingen ut på att fullborda den handling, som brevet kodifierar. Men därutöver sker beseglingen också till bevaring av det nytillkomna i korroboratio. De sex breven skall utgivas och beseglas på föreskrivet sätt. Därmed skall det hela fulldragas och fullkomnas. Under sådana omständigheter är varje tal om en förvandling av brevets diplomatariska karaktär till en vittnesakt, ett slags attest uteslutet. Naturligtvis hade en förvandling till vittnesakt, även med bibehållande av brevets huvuddelar i orört skick, varit möjlig. Men denna hade kraft en ytterligare omstöpning av korroboratio. Då denna

omstöpning uteblev, förblev brevet vad det från början varit: en beslutsakt.

Den ståndpunkt, som här vunnits ifråga om unionsbrevets diplomatariska karaktär, är vunnen på den enda framkomliga vägen: en rent diplomatarisk. Men är brevet sådant det föreligger sålunda en beslutsakt, räcker det inte med de tio beseglarna av sextiosju och deras »rent sociala» etikett. Det räcker inte med en försäkran, att den obestämda personligheten »man» utsett dessa tio. Både att de utsetts och vem den utseende »man» är lärar behöva bevisas. De tio må sedan vara hur »representativa» som helst.

Med professor Carlssons fastställande av unionsbrevets diplomatariska karaktär, dess karaktär av en vittnesakt, är den första etappen i hans skärskådan av brevet avslutad. Men endast första etappen. En andra återstår. Varför förvandlades egentligen detta unionsbrev till en vittnesakt? Varför godtog man papperskonceptet som definitiv utskrift och beseglade detta? Varför slutligen blev beseglingen ofullständig? Professor Carlsson anser det påkallat att klarlägga bevekelsegrunderna till dessa egenartade omkastningar i brevets planläggning, innan han med utgångspunkt från brevet självt går att besvara spørsmålet om Kalmarmötets resultat.

Sex brev skulle enligt korroboratio utfärdas. Professor Carlsson ser i bestämmelsen härom »en improvisation». Han supponerar meningen ha varit att få unionsavtalet i solenn form bekräftat av en bredare och fylligare representation än Kalmarmötets deltagare utgjorde (410). Suppositionen är otrolig. Rikenas fullmyndiga företrädare var aristokratien, den andliga och den världsliga, rikenas rådgivare och män, talrikt samlade i Kalmar och samlade i den bestämda avsikten att avsluta unionen mellan de tre nordiska rikena. Dessa rådgivare och män skulle alltså frivilligt ha uppgivit sin maktställning och inrymt köpstadsmännen en plats bredvid sig. Å andra sidan ligger det från professor Carlssons ståndpunkt nära och närmast att sätta omkastningarna i unionsbrevets planläggning i sammanhang med bestämmel-

sen om de sex breven. Hans undersökning av bevekelsegrunderna till omkastningarna rör sig i denna fåra.

I de sex breven skulle enligt unionsbrevets korroboratio föreningsvilkoren ord för ord upprepas. Saken måste då, menar professor Carlsson, ligga så, att man ansett en formlig traktat, expedierad i Kalmar, »överflödigt och ändamålslös». Traktaten blev av denna anledning omgjord till en vittnesakt. Han fortsätter: »det vore rimligt, om man i fortsättningen, när det bevarade dokumentet förelåg färdigskrivet, kommit att fullfölja samma tankegång därhän, att en överflyttning till pergament av själva det till vittnesakt omgestaltade Kalmarbrevets text befunnits skäligen umbärlig»; pappershandlingen var ju som förlaga för breven »fullt användbar». I fråga om bristen i beseglingens fullständighet inleder professor Carlsson med ett par rasonemanger. Tekniska betänkligheter, säger han, kan tilläventyrs ha varit den närmaste anledningen till att beseglingen avbröts: så många sigill — summa sjutton — torde man funnit ha äventyrat hållbarheten av det tunna pappret — ett i sig självt ganska tjockt papper — och den täta anhopningen kunnat »innehålla en fara för sigillens eget bestånd». Han tillägger: »det är vidare att märka, att unionsavtalet ovillkorligen måste antagas ha blivit i de muntliga förhandlingarnas form en-dräkteligen och med konungens och drottningens samtycke godkänt och beslutat av de tre rikenas i Kalmar talrikt församlade råd och män, innan överhuvud någon besegling av en urkund, som i de mest emphatiska ordalag omvittnade detta beslut, kunde komma ifråga — det vore helt enkelt en psykologisk orimlighet att förutsätta något annat». Rasonemangiet vill ge uttryck åt att när, som här skall vara fallet, »ett notoriskt faktum» föreligger, fullständig besegling av ett skriftligt intyg därom inte kan »anses nödvändig från bevisningssynpunkt». Men rasonemangen är inte väl avslutade, förrän professor Carlsson återigen hamnar i de sex breven. Han yttrar: »Vad den formelt statsrättsliga synpunkten beträffar, har man räknat med att avtalet skulle få sin slutliga sanktion genom de projekterade sex stadfästelseurkunderna,

och dessa skulle ju med sigill bestyrkas av de tre rikenas råd och män in corpore» (415 ff.).

Professor Carlssons hela framställning rör sig i här refererade delar med svävande uttryckssätt, och han medger själv, att den förklaring han vedervågat av luckorna i sigillraderna, givetvis är osäker (420). Endast ett behöver här sägas: unionsbrevet är inte en vittnesakt, utan en beslutsakt. Spörsmålet om bevekelsegrunderna till hur det blev en vittnesakt existerar inte. Men sak samma gäller också spörsmålen om bevekelsegrunderna till att konceptet till vittnesakten beseglades och att beseglingen blev ofullständig. För övrigt vill det synas, som skulle man, även om det varit fråga om en vittnesakt, ha kunnat offra ett stycke pergament på att få en kanslimässig utskrift och alla sigillen inunder. Det gällde ju dock det grundläggande brevet i den viktigaste statsangelägenhet, som ditintills handlagts i Norden. Ordalag, aldrig så emphatiska, hjälper föga och intet, när av sjutton personer, som »man» skall ha utsett att besegla, de sju avhåller sig från att göra det, bland dem samtliga representanter för den ena av de tre parter, som man menar ha slutit det avtal det gäller.

Professor Carlssons skärskådan av själva unionsbrevet är med vad här anförts avslutad. Resultatet utdrages. Den nu verkställda undersökningen av unionsdokumentet har, säger han, »givit fog för uttalandet, att det varken behöver eller bör antagas, att icke den enighet kring brevets unionsbestämmelser, som av aktstycket självt omvittnas, varit ett faktum och på Kalmarmötet in i det sista vidblivits mellan vederbörande parter». Professor Carlsson medger, att en formlig traktat inte kom till stånd i Kalmar, men det saknas enligt honom »grundade skäl för en åsikt som innebär ett förnekande av att mötesdeltagarna, när de åtskildes, en-dräkteligen varit beslutna att såvitt på dem berodde verka för utfärdandet av de tillämnade sex urkunderna och därmed för unionsavtalets promulgerande på traktatmässig sätt» (426).

Negation följer negation, när professor Carlsson här ut-

drager resultaten av sin undersökning av unionsbrevet. Rent positivt fastslår han egentligen endast, att någon unions-traktat inte kom till stånd i Kalmar. Samtidigt heter det emellertid, att det varken behöver eller bör antagas, att inte enighet om unionsbestämmelserna, ett unionsavtal, som orden också faller, varit ett faktum, och att det saknas grundade skäl förneka, att mötesdeltagarna varit beslutna att på traktatmässigt sätt låta promulgera detta avtal.

Men var, sådant unionsbrevet förelåg, detta avtal verkligen ett faktum?

Enda källa för avtalet är unionsbrevet. Men unionsbrevet är ingen vanlig berättande källa, för vars trovärdighet tio personer med sina sigill går i borgen. Det är ursprungligen konceptet till själva traktaten. Från denna utgångspunkt — och endast denna — är brevets källvärde att fastställa. När det i detta brev heter, att ett avtal ingåtts, är detta uttalande liksom liknande uttalanden i andra traktatkoncept varken mer eller mindre än en fiktion. Denna fiktions förvandling till verklighet är helt och hållet avhängig av beseglingens verkställande och art. Den tillfyllestgörande urkundsmässiga beseglingen kom aldrig. Som förhållandena gestaltade sig, lämnade i själva verket konungen, drottningen och femtiosju av de sextiosju rådgivarna och männen, bland dem alla norrmännen, Kalmar utan att ha bundit sig för den evigvarande unionen. Och det presumerade avtalet blev heller aldrig, för att använda professor Carlssons nog så underliga terminologi, traktatmässigt promulgerat genom de sex breven. Avtalet blev aldrig ett faktum.

Professor Carlsson kan vara övertygad, att för den händelse Versailles-traktaten förelegat i liknande skick som unionsbrevet från Kalmar och beseglats endast av några fransmän och engelsmän utan att ens dessas karaktär av fullmäktige blivit styrkt, ingen hade fallit på tanken, att det avtal, Versailles-traktaten kodifierar, varit att inregistrera som ett faktum.

II.

De sex breven, som enligt unionsbrevet skulle utfärdas, kom aldrig till stånd. Professor Carlsson medger detta. Kan det betyda, frågar han sig, att det Kalmaravtal, han presumerat, förfallit? Klarhet i detta spörsmål menar han sig kunna vinna genom att inhämta upplysningar av den samtid, för vilken frågan om avtalets rättskraft hade praktisk-politisk betydelse. I dessa vittnesbörd anser han sig också ha att söka det slutliga kriteriet på riktigheten av sin uppfattning, att unionsbrevet är uttrycket för ett enigt beslut (426 f.).

Det är självfallet, att de samtida vittnesbörderna saknar varje som helst betydelse som kriterium på riktigheten av professor Carlssons uppfattning. Även om dessa vittnesbörd mot förmodan gäve ett annat utslag än unionsbrevet självt, skulle de ändå aldrig kunna göra det bakom liggande presumerade avtalet rättskraftigt. Förklaringen vore då att söka i andra, unionsbrevets rättskraft ovidkommande förhållanden. Inte desto mindre skall vi, fortfarande av rent metodiskt intresse, följa professor Carlsson på de vägar han vandrar.

Det första vittnesbördet från samtiden skall vara framkommet i samband med en engelsk legation till Danmark åren 1402—1403. Legationens uppgift var att förhandla om en allians mellan konungahuset i Norden och England. Denna allians skulle beseglas genom tvenne giftermålsförbindelser, den ena mellan konung Erik och Henrik IV:s dotter Philippa, den andra mellan prinsen av Wales och Eriks syster Katarina. Vittnesbördet skall föreligga i ett av de traktatutkast, som framkom under förhandlingarna 1402.

Innan professor Carlsson kan utnyttja detta vittnesbörd, möter emellertid en vansklighet. De engelska sändebuden har nämligen till London översänt tvenne memorial, i huvudsak lika lydande, det ena daterat den 9 augusti 1402. I dessa memorial utredes de konstitutionella förhållandena i Norden och säges uttryckligen, att i Danmark och i Sverige

konungamakten övergår till ny regent per electionem, genom val, i Norge per successionem, genom arv. Därutöver har man i en skrivelse från sändebuden av den 2 november 1402 uttalandet, att Danmark och Sverige är valriken, inte arvriken — Norge nämnes inte, och professor Carlsson förmodar, säkert riktigt, att detta bör tolkas så, att sändebuden betraktat detta rike som arvmonarki. Uppgifterna stämmer inte med unionsbrevet från Kalmar. Alla tre rikena är enligt detta valriken. Uppgifterna återspeglar helt successionsförhållandena före unionsbrevet. Hur få bort denna vansklighet?

Professor Carlsson desavouerar de engelska sändebuden. Memorialens framställning är, enligt honom, på engång både delvis ganska detaljerad och i de flesta enskildheter korrekt. Men i en punkt föreligger ett misstag: det uppges, att konung Erik vid Margaretas frånfälle skulle vara lagligen förpliktad att nedlägga Norges krona och avstå den till sin företrädare Olof Håkanssons agnater. Under dessa omständigheter lär det inte kunna bestridas, säger professor Carlsson, att memorialens författare mycket väl kunnat bygga på lika lös grund, när han bildat sig sin uppfattning om bestående verkligt konstitutiva skiljaktigheter mellan å ena sidan Norges, å andra sidan Danmarks och Sveriges successionsrätt — att Norge var ett arvrike, Danmark och Sverige oinskränkta valriken. All sannolikhet, säger han, talar för att man, då memorialen författades, inte haft tillgång till underrättelser från officiellt håll. Han anser det som väl troligast, att samma sagesmän stått till buds, då brevet den 2 november blev skrivet (427 ff.).

Två memorial från en beskickning står i vad som måste anses vara själva den huvudfråga de behandlar i full överensstämmelse med gällande lagar och urkunder och visar sig också annars in i enskildheterna korrekta. Men i en punkt är de felaktiga. Alltså lär det inte kunna bestridas, att de även i huvudfrågan kan vara det. Ett brev tre månader senare härflyter väl troligast ur samma källa. Det intar samma ståndpunkt i huvudfrågan. Kan alltså, även

det, inte bestridas här vara felaktigt. Professor Carlsson har undanröjt vanskligheten. Han kan gå vidare och framlägga sitt vittnesbörd i traktatutkastet från 1402.

Utkastet härrör från nordisk sida. Lydelsen är följande: si, quod deus auertat, jllustrissimum dominum nostrum Ericum, regem Dacie, Swecie, Norwegie etc., sine liberis decedere contingeret, superuivente sorore sua domina Katerina, extunc Daci, Sueci et Norici vnum de liberis, quos deus eidem domine Katerine dederit, libera et gratuita [electione?] sibi in regem eligant. Alltså: om, det Gud avvände, vår högmäktigaste herre Erik, konungen av Danmark, Sverige, Norge etc., skulle avlida barnlös och hans syster, fru Katarina överlevde honom, då har danskarna, svenskarna och norrmännen genom fritt och frivilligt val att välja till sin konung ett av de barn, som Gud förlänat samma fru Katarina.

Professor Carlsson värdesätter denna artikel på följande sätt:

Vad som närmast intresserar oss är artikelns utomordentliga värde för belysningen av frågan om Kalmaravtalets rättsgiltighet. Genom fritt val — heter det ju — skulle norrmännen lika väl som danskarna och svenskarna kora den engelske prinsen. En kraftigare och mera verkningfull dementi av påståendet i det anonyma engelska memorialet, att Norge i motsats till Danmark och Sverige var ett arvrike, kan icke begäras. Men därmed är artikeln tillika av beskaffenhet att fullkomligt jäva nutidsforskningens åsikt, att de tre rikenas statsskick i verkligheten icke undergått någon som helst förändring genom vad som inträffat på kröningsdagen i Kalmar utan var detsamma 1402 som före 1397. En förändring har ägt rum — därom ger successionsartikeln i 1402 års fördragsutkast säkert besked; den har medfört full likställighet mellan rikena i successionsrättsligt avseende, och den kan ju icke rimligen hänföras till någon annan händelse än unionsavtalet i Kalmar. Förändringens fakticitet är tack vare fördragsutkastet så mycket påtagligare, som Erik här visar sig totalt negligera den arvsrätt till Norges krona, som genom 1389 års norska tronföljdsordning hade tillerkänts den unge konungens fränder av det pomerska hertighusets manliga linje. Hade denna tronföljdsordning varit i kraft år 1402 — och den som förnekar Kalmaravtalets rättsgiltighet kan svär-

ligen undgå att antaga, att så var fallet — skulle Erik varit förpliktad att av hänsyn till sin farbroder hertig Bogislav VIII och dennes descendenter helt avböja förslaget om den engelska successionen; att han i stället ger det sitt fulla gillande, visar under sådana förhållanden oförtydbart, att han — och bakom honom stod ju Margareta — betraktat 1389 års arvsordning som upphävd. Även på denna väg drivs vi alltså till slutsatsen, att Kalmaravtalet, vars väsentligaste innebörd i tronföljdshänseende just låg däri, att det överkorsade de dittills gällande norska arvsrättsbestämmelserna, vid tidpunkten ifråga varit erkänt som grundlag för den skandinaviska unionen» (438 ff.).

Det första vittnesbördet från samtiden har talat. Professor Carlsson har värdesatt det. Det fulla beviset är fört, lyder hans slutomdöme på annat ställe, för att den nordiska tronföljdsrätten omdanats på ett sätt, som är oförenligt med antagandet, att Kalmaravtalet inte tillmätts rättslig betydelse (438).

Vi vågar en fråga: skulle ändå inte professor Carlsson ha tagit miste? Traktatutkastet är gjort på yrkande av de engelska sändebuden. Motiveringen därtill ligger i brevet den 2 november. Och motiveringen innehåller inte, att Danmark, Sverige och Norge var valriken, endast att Danmark och Sverige var det. Och vad säger egentligen detta traktatutkast? Alldeles bestämt endast, att konung Erik framsett ett *förslag* — varken mer eller mindre — att för framtiden ordna successionsförhållandena i Norden, för den händelse han avlede barnlös. Vad som ägde rum 1402 var endast en diplomatisk förhandling, och under en sådan kan många och olikartade förslag framsättas. De behöver inte alla och alltid hålla sig inom gränserna för gällande lag och ordning. Lagen och ordningen kan i samband med deras antagande ändras. Var det hela kanske inte ett lockbete för att infånga det gyllene bytet: prinsen av Wales? Professor Carlsson har förbisett allt detta. Han har försummat det enda nödvändiga: att föra beviset för att detta förslag från 1402 måste svara och svarat till den verkligt existerande tronföljdsordningen i de nordiska rikena.

Och så ännu ett. Man gör konung Erik orätt, om man framställer honom som en rättens ömsinte vårdare. Konung Erik var i första hand politiker och politiker av autokratiskt snitt. I sina senare år ville han ha Danmark, Sverige och Norge, samt och synnerligen, betraktade som en arvdömän för Pommerns hertighus eller som valriken med valrätten begränsad till »vår fädernesläkt, som Gripen förer» (jmf. 450). Det hela var i direkt strid med gällande rätt i alla de tre rikena. Det var också i strid med tronföljdsbestämmelserna i unionsbrevet, vilka ju då enligt professor Carlsson skall ha gällt. Inte desto mindre lät konung Erik insätta det i förläningsbrev. Men ingen har därför vågat mena, att den gällande rätten var hävd och länsbrevens rätt träd i stället.

Professor Carlssons nästa vittnesbörd från samtiden är några uttryck i tre förläningsbrev. I ett sådant från 1403 bestämmes, att förläningsstagaren efter Eriks och Margaretas död skall hålla Viborgs slott och län till prinsessan Katarinas hand, om hon var ogift; avlede hon utan att ha trätt i äktenskap, till den som de tre rikena rätteligen »taga och undfå» till konung. Professor Carlsson översätter här: »valde och annammade», och sluter, efter att ha satt brevet i samband med det engelskt-nordiska traktatutkastet, att »valförfattningen av vederbörande betraktades som tronföljdens principiella grund» och Norge som »en valmonarki av samma karaktär som Danmark och Sverige» — »ett starkt indicium till förmån för åsikten, att Kalmaravtalet på vederbörligt håll uppfattats som en rättslig realitet». De två andra förläningsbrev är från 1405 och stipulerar, att de län de gäller efter Katarinas död skall hållas till rikets hand i Sverige och antvadas den konung de tre konungarikena »taga och undfå», alltså välja och annamma, till konung (445 ff.).

Den översättning professor Carlsson här ger förläningsbrevens uttryckssätt »taga och undfå» belyses bäst genom anknytning till samma uttryckssätt i kröningsdokumentet från 1397. Enligt detta har konung Erik blivit »tagen» och »undfången» till konung i de tre konungarikena, i vart och

ett för sig. Vad här hänsyftas till kan för Norges vidkommande endast vara vad som skedde 1389. Riksrådet i Norge förklarade då, att Erik såsom rätt arvinge enligt norsk lag var konung av Norge. Med professor Carlssons sätt att över-sätta bör slutsatsen bliva: »valförfattningen betraktades av vederbörande redan 1397 som tronföljdens principiella grund och Norge som en valmonarki av samma karaktär som Danmark och Sverige». De autentika arvsakterna från 1389 är ännu med sina hängande sigill i behåll. Professor Carlsson anser, med utgångspunkt från betingelserna i förläningsbrevet av 1403 och 1405, att dessa upphävts 1397. Med samma och bättre rätt skulle de med utgångspunkt från uttryckssättet i kröningsbrevet 1397 kunna anses ha varit upphävda 1389, med andra ord redan då de utfärdades.

Vi går vidare. Professor Carlsson finner ett nytt vittnesbörd från samtiden i ett öppet brev, utfärdat i Hälsingborg 1415. Unionsmonarken uppfordrar i detta allmogen i Viken att utgöra full utfarareledning för det krig, som då stod i utsikt. Till stöd för uppfordringen anges, att rikena Norge, Danmark och Sverige är så sammanbundna och att det är av de bästa männen i dessa rikena fullkomligen stadfäst och samtyckt, att varje rike i all nöd skall vara det andra till styrka och hjälp för fridens upprätthållande. Det lider intet som hälst tvivel, utlägges det, att Erik med dessa ord syftar på det moment i unionsbrevet, som gäller rikenas solidariska samverkan i krigstillfälle; unionsmonarken åberopar sålunda Kalmaravtalet som en rättskraftig och förpliktande överenskommelse (452).

Alltid möjligt, att så möjligen kan vara fallet. I nödens stund kunde väl även före Machiavelli en Herrans smorde tillåta sig en sådan liten förlöpning. En konungs moral var understundom sådan. Men därmed är ingenting bevisat i huvudsaken, inte ens att konung Erik själv ansett det avtal, som skall ligga bakom Kalmarbrevet, såsom en rättskraftig och förpliktande överenskommelse.

Till sist inrangerar professor Carlsson bland sina vittnesbörd även de uttalanden, som möter i unionskrisens doku-

menter 1435—1439 (453 ff.). Det är sedan länge framhållet, att dessa uttalanden från en tid, som ligger ett fyrtiotal år efter 1397, dikterats av politiska skäl under en politiskt upprörd tid, och att unionsbrevet i dem använts som en eftertrådd plattform i svenskarnas kamp mot konung Erik. Det kommer därtill, att dessa uttalanden inte gäller något muntligt unionsavtal, det enda som professor Carlsson menar ha funnits. De gäller själva »sammanbindelsebrevet», »förbindelsebrevet», »bebindelsebrevet». Detta brev stipuleras skola förbliva i sin fulla kraft; det är brevet självt, som man åberopar gentemot konung Erik. Är professor Carlsson redo att taga konsekvensen och tillerkänna själva unionsbrevet rättsgiltighet? Något sådant blir visst nödvändigt.

Vi har slutat genomgången av professor Carlssons vittnesbörd och är tillbaka vid utgångspunkten: i vad mån har dessa vittnesbörd, trots att de sex breven aldrig kom till stånd, gett det avsedda utslaget: unionsbrevet uttrycket för ett enigt beslut, det s. k. Kalmaravtalet rättsgiltigt? Professor Carlsson konkluderar:

»Det kan icke vara falskt vad konung Erik redan i 1415 års Hälsingborgsbrev betygar eller vad 1430-talets män, som genom egna hågkomster och andras förstahandsberättelser givetvis mycket väl kände till, hur 1397 års överläggningar i verkligheten lyktade, samstämmigt vitsorda om unionsavtalet. Den som gör gällande, att något unionellt avtal av den beskaffenhet Kalmardokumentet anger över huvud icke har kommit till stånd på kröningsdagen, utan gått om intet genom bristande enighet mellan de närvarande, har därmed lämnat den grund, på vilken all historisk rekonstruktion, om den vill vara objektiv, har att bygga, nämligen källornas utslag. Om det sålunda måste anses styrkt, att Kalmarbrevets stadganden uttrycka ett verkligt beslut, i lika mån omfattat av danskar, svenskar och normän, kan det ej heller med fog bestridas, att unionsavtalet av egen kraft, och trots det att de tillämnade sex bekräftelsebrevet aldrig blevo expedierade, åstadkom den genomgripande förändring av Nordens statsskick, som var dess syfte. . . Fasthåller man vid det nej, varmed nutidsforskningen enhälligt besvarat frågan om Kalmarföreningens giltighet, blir det omöjligt förklara, att i 1402 års alliansutkast och i slottsbreven från 1403 och 1405 valprincipen framträder som gemensam

för alla tre rikena i successionsrättsligt hänseende och att 1389 års norska arvföljdsordning redan då visar sig vara överkorsad. Blott från den ståndpunkt, som 1430-talets vittnesbörd genomgående ge uttryck åt och som innebär, att unionsavtalet i sig självt var av bindande art, faller klart ljus över dessa ofrånkomliga fakta» (459 ff.).

Professor Carlsson har alldeles rätt: all historisk forskning har, om den vill vara objektiv, att bygga på en enda grund: källornas utslag. Men det räcker inte med att samla och sammanföra alla källorna. Alla källor är inte lika goda. Det kräves, innan de kan utnyttjas för rekonstruktionen, att de föres var och en i sin grupp och att de under ingående analys värdesättes i första hand ut från denna. Professor Carlsson har råkat gripa miste i denna gruppindelning, på andra ställen helt försummat att göra den. Analysen har förtroendefullt rört sig på ytan. I själva verket har han, då han brutit staven över den tidigare forskningen, Carl Fredrik Georgii, Caspar Paludan-Müllers, Olof Simon Rydbergs, Kristian Erslevs, i stället definitivt brutit staven över sin egen.

Goethes ord gäller:

Die Teile hat er in seiner Hand,
Fehlt leider nur das geistige Band.

III.

Professor Carlssons framställning av unionsbrevet och rättsgiltigheten av det presumerade unionsavtal, det innehåller, är enligt hans egen utsago uttrycket för »en sedan länge stadgad övertygelse». Denna övertygelse nöjer han sig emellertid inte med att framlägga. Han går också till angrepp mot dem som förnekar rättsgiltigheten och även i annat visar sig ha olika uppfattning mot honom. Angreppet riktar sig i första hand mot en avhandling av mig i Scandia oktober 1930: »Unionsmötet i Kalmar 1397». Vi skall följa professor Carlsson också på angreppsstigen. Saken har inte alltför stort intresse. Men professor Carlssons metodiska inställning vinner därmed yttermera i klarhet.

Professor Carlssons och min avhandling behandlar från början till slut ett och samma skarpt begränsade spörsmål. Samma källor har förelegat oss båda. Detta är likheten. Källbedömning och källurval, hela det metodiska tillvägagångssättet är så gott som utan beröringspunkter. Resultaten är konträrt motsatta.

Man skulle väntat, att professor Carlsson haft blick för den nyorientering av Kalmarmötets problem och den nylagda grund för dess lösning, som min avhandling innehåller. Men med hans »stadgade övertygelse» har detta tydligen varit omöjligt. Min framställning blir honom »i väsentliga delar synnerligen dunkel», därutöver »till synes motsäggelsefull». Han nöjer sig med att säga, att vissa elementer i den är av gammalt kända från litteraturen om mötet och att »de originella inslagen» huvudsakligen utgöres av två hypotetiska antaganden, båda lika förfelade (476 f.).

Det blir under dessa omständigheter nödvändigt att i korthet rekapitulera undersökningens allmänna inriktning, gång och resultat.

För professor Carlsson är, såsom redan framhållet, alla källor till Kalmarmötets historia i grunden lika goda: väl han kommer underfund med att hans behandling av själva unionsbrevet egentligen inte ger något utslag alls i huvudfrågan, uppsöker han vad han kan finna av senare berättande uppgifter och knäsatte dessa som utslagsgivande. Uppgifterna ter sig för mig som intetsägande. Deras betydelse inskränker sig till att ge upplysning om hur man föreställde sig eller gav sig sken av att föreställa sig förhållandena vid de tidpunkter, då uppgifterna tillkom. Endast en enda källa är för mig vid sidan av kröningsdokumentet att taga i betraktande: unionsbrevet. Min undersökning inriktar sig helt på detta.

Undersökningen blir under dessa förhållanden i hela sin gång en undersökning av diplomatarisk art. Och den visar sig, lagd på denna grund, i stånd att ge de resultat, professor Carlsson fåfängt sökt fånga. Brevet låter sig bestämma som ett fördragsdokument av speciell art; fördraget visar sig enligt brevet skola ha slutits mellan helt andra parter än man

tidigare menat: inte de tre rikenas rådgivare och män, utan å ena sidan dessa, å den andra konungamaktens representer; det visar sig — vad man lika litet haft blick för — kodifierat i ett ensidigt utställt dokument och detta att ha varit avsett att beseglas endast av den förstnämnda parten. Men i stället för denna part har enligt korroboratio endast sjutton personer beseglat, i realiteten endast tio, och dessa i samma korroboratio gjort den hittills oförstådda stipulationen, att unionsöverenskommelsen skall »fulldragas» och »fullkomnas» genom utfärdandet av sex nya brev, två från vart rike, beseglade av konungen, drottningen, riksrådet och köpstäderna i vart av de tre rikena. I själva verket har hela överenskommelsen genom denna stipulation skjutits över i framtiden, de beseglade förklarar sig inkompetenta att förvandla unionsbrevet till en statsrättsligt giltig urkund. Detta senare står emellertid i direkt strid med unionsbrevets dispositio: enligt denna har rikenas rådgivare och män genom själva unionsbrevet »fullbordat» överenskommelsen; de har gjort det S:t Trinitatis söndag, den 17 juni, inte, som brevets datum nu är, den 20 juli. Sammanhanget i brevet är alltså brutet. Det följer härav, att den nuvarande korroboratio inte kan vara den ursprungliga. En annan måste från början ha funnits. Till yttermera visso kan man under en rasur ännu delvis konstatera denna¹.

På de resultat den diplomatariska undersökningen här givit bygges i min avhandling rekonstruktionen av händelseförloppet. Fördraget i Kalmar skulle ha beseglats den 17 juni av rikenas rådgivare och män. Dessa beseglade inte. Fördraget var därmed utan varje rättsgiltighet. Unio-

¹ Professor Carlsson tager miste, när han uttalar, att denna rasur med underliggande skrift är »av central betydelse» för min undersökning (475). Den bestyrker endast ett redan vunnet resultat. — Om jag anat den vikt professor Carlsson fäster vid, att han samtalsvis meddelat mig sitt rön om läsningen av de raderade orden, skulle jag gerna framhållit detta. Det var också ursprungligen min avsikt att göra det. Men jag ombestämde mig. Ty rasuren är vidlyftigt omtalad av Taranger redan 1915 i Norges gamle Love II: 1, 3, och den underliggande texten har sedan 1901 av varje skriftkunnig kunnat utan svårighet läsas i den då utgivna reproduktionen av brevet.

nen blev i enlighet med kröningsdokumentet endast en union för konung Eriks livstid. Men i sista stund, den 20 juli, fick unionsbrevet inte desto mindre en ny korroboratio. Tio personer beseglade därefter. Dessa tio, som jag visat ha varit Margaretas närmaste män, har slutit sig samman. De har bildat en konfederation. De gick in för en union efter de linjer, som förkastats fem veckor tidigare. De beslöt, att sex nya brev skulle utfärdas. Då de fördragslutande parterna var konungamakten och rikenas rådgivare och män, och två av breven skulle utfärdas av vart rike, ligger däri, att parterna inom varje rike skolat taga var och en sitt brev.

Det är denna undersökning av Kalmarmötet, om vilken professor Carlsson, med framhållande av det dunkla och till synes motsägelsefulla, endast har att säga, att vissa element är av gammalt kända och att de originella inslagen huvudsakligen utgöres av två hypotetiska antaganden. Man skulle tro, om man inte visste bättre, att han antingen saknade all kännedom om den föregående litteraturen eller också inte läst min avhandling. Huru som helst: vi övergår till de två inslagen.

Det första inslaget skall vara dateringen av unionsbrevet till ursprungligen den 17 juni, S:t Trinitatis söndag. Professor Carlsson gör härvid gällande, att denna »hypotes faller sönder och samman», när den konfronteras med två små ord i brevets narratio: kröningen, i samband med vilken brevets utfärdande skall ha skett, omtalas här ha ägt rum »wpa sancte trinitatis söndach nw war». Hade det verkligen, upplyser professor Carlsson, varit så, att brevet koncipierats före kröningen för att i pergamentsbrevets form utfärdas denna dag, den 17 juni, »kunde man omöjligt ha skrivit: 'wpa sancte Trinitatis söndach nw war'. Den formuleringen pekar med självklar nödvändighet hän på en till någon tidpunkt *efter* trefaldighetssöndagen den 17 juni, då Erik kröntes, anknuten dagsbeteckning i brevets slut. Här-om kan ju ej det ringaste tvivel råda. Men i och med det samma är det uppenbart, att professor Weibulls nu ifråga-

varande teori saknar varje som helst berättigande». Professor Carlssons mening är, att det förhållande, att den ursprungliga korroboratio ändrats, inte är något skäl att bestrida, att den nuvarande dateringen, den 20 juli, är den ursprungliga (477).

Professor Carlssons bevisföring är nog så apodiktisk. Den vidlådes endast av en brist: bevisgrundens obefintlighet.

Jag transsumerar, med egen interpunktion, unionsbrevets narratio och början av dess dispositio: »skall det veterligt vara, att efter det att var konung Erik till konung tagen över alla dessa tre riken, sedan, uppå sancte Trinitatis söndag, nu var här i Kalmar krönt och i konungslig stol sätter, då var här i förenämnda timma och stad en stadelig och obrytelig förbindning med en rätt endräkt av alla rikenas rådgivare och män fullbordad».

Professor Carlsson för här, som framhållet, »nu var» samman med »uppå sancte Trinitatis söndag» och tolkar uttrycket som förleden sancte Trinitatis söndag. Men med denna tolkning kommer spørsmålet, hur det följande uttrycket: »i förenämnda timma och stad», rätteligen bör uppfattas, att som han själv säger, alldeles överstiga hans kunskapsmöjligheter att besvara (420, 477). Förhållandet visar orimligheten av hans tolkning. Sjelvfallet skall tolkningen här som annars ske e contextu. Kröningen har, enligt vad som säges, egt rum S:t Trinitatis söndag, den 17 juni, i Kalmar; i förenämnda timma och stad blev också förbindningen fullbordad. Men att en förbindning blivit fullbordad, betyder i tidens kanslispråk endast ett: i gällande urkundsmässig form skriftfästad. Denna skriftfästning förutsattes i texten ha skett genom unionsbrevet självt. Under sådana omständigheter kan orden »nw war» inte vara att föra till S:t Trinitatis söndag. Subjektet är konung Erik och orden »nw war» är att läsa samman med participierna »krönter» och »i konungslig stol sätter». Förenämnda timma är detta »nw»; »nw» är S:t Trinitatis söndag, den 17 juni. Dagen är brevets ursprungliga datum.

Professor Carlsson talar om ett antagande, en hypotes,

en teori. Ett faktum är konstaterat. Ett faktum så grundfast, att varken professor Carlsson eller någon annan lärare få det att falla sönder och samman.

Det andra »originella inslaget» är konfederationen av den 20 juli. Professor Carlssons bevis mot konfederationen lyder:

»Onekligen sällsamt, att det — i stort sett — just råkar vara kröningsdagens till rang och ställning, var och en inom sin kategori, mest förnämliga deltagare, som bildat minoriteten inom en eljest mot unionstanken kyligt stämd församling och därför kommit att sluta ett förbund för den beständiga unionens genomförande. Hur skall man exempelvis förklara, att av Danmarks och Sveriges i Kalmar talrikt församlade episkopat de båda ärkebiskoparna och den till rangen främste suffraganbiskopen inom vardera kyrkoprovinsen, men inga som helst andra inträtt i konfederationens led? Nu anmärkta förhållande ställer den i sig själv lösliga hypotesen ovillkorligen i en ganska misstänkt dager» (478).

Vad här säges ger intet bevis. Det är ett skolexempel på ett sätt att rasonera, som var brukligt i alla vetenskapers barndom. Man kan med lika rätt rasonera motsatt. Konung Erik och Margareta har velat unionen; alltså är det helt naturligt, att det var mötets till rang och ställning mest förnämliga deltagare, deras män och anhängare, som kom att sluta förbund för unionens genomförande. Dylika rasonemang leder aldrig till säkra och distinkta resultat. Beviset måste här som annars föras med utgångspunkt från unionsbrevet självt.

Brevet skulle redan den 17 juni ha brakts i gällande urkundsmässig form. Något sådant skedde inte. Först den 20 juli företogs besegling. De beseglade var reducerade till tio — ursprungligen var det tänkt alla de tre rikenas rådgivare och män, senare sjutton. De tio beseglade visserligen »till bevaring». Men någon befogenhet angavs inte och själva tillstod de öppet, att den överenskommelse brevet innehöll skulle »fulldragas» och »fullkomnas» genom sex nya beseglade brev. Med andra ord: de tio betraktade överenskommelsen ännu inte som statsrättsligt giltig. Under sådana förhållanden kan de tio endast ha utgjort en konfederation.

Annan möjlighet ges inte. Professor Carlsson må finna konfederationens sammansättning aldrig så sällsam: konfederationen eller hur han nu vill kalla de tios sammanslutning är alldeles inte, som han vill göra gällande, »en löslig hypotes», ställd »i en ganska misstänkt dager».

Vid sidan av det huvudsakliga, de två inslagen, finner professor Carlsson ännu ett par moment i min undersökning, vid vilka han stannar. Momenten är enligt honom »egnade att väcka uppmärksamhet».

Det första momentet gäller vilka de fördragslutande parterna var i Kalmar.

Det har tidigare alltid menats, att dessa var de tre nordiska rikenas rådgivare och män. I motsats härtill framgick ur min undersökning, att brevet i stället var avsett att vara ett fördrag mellan å ena sidan konungamakten representerad av konung Erik och drottning Margareta, å den andra de tre rikenas rådgivare och män. Brevet har karaktären av ett herskarfördrag. För professor Carlsson är detta endast en teori, en konstruktion, ett system. Han underkastar konstruktionen »som hastigast» en granskning.

Professor Carlsson ställer sig helt på den gamla ståndpunkten. Hans granskning lyder:

»Kalmaravtalet såsom ett herskarfördrag står för det första i den mest uppenbara strid med det program för den blivande unionella överenskommelsen, som föreligger i Nyköpings recess 1396. Här hänvisas uteslutande på ett avtal, som de tre rikenas män *sinsemellan* skulle ingå, visserligen med konungens och drottningens 'radh och wilia' och till dessas »forwaring» såväl som till rikenas inbördes. Men icke heller Kalmarbrevets egen formulering låter förena sig med professor Weibulls teori. Endast rikenas rådgivare och män, icke Erik och Margareta, ha 'fulbordhet' den 'sæmye, fridh oc forbindning', som ingåtts. Ordet 'wi' (ävensom motsvarande possessivpronomen) förekommer i brevets huvudparti upprepade gånger i sådant sammanhang, att det under inga omständigheter kan anses innesluta konungen och drottningen. Professor Weibull har själv observerat, att aktstycket i nu angivna väsentliga avseenden motsäger hans teori om herskarfördraget, men han söker upprätthålla sin åsikt genom en förmodan, att det föreliggande

brevet 'måste vara ett ensidigt utställt fördragsdokument'; det har från början varit avsett att 'efter färdigställandet utväxlas mot därtill svarande diplom av konungen och drottningen' eller också 'och snarare' har det 'skolat erhålla en ytterligare korroboratio av konungen och drottningen och utskrivs i så många exemplar, att parterna efter beseglingen kunnat taga var och en sitt'. Att professor Weibull nödgats tillgripa en så vittsvävande hjälphypotes, gör onekligen grunduppfattningen, att man i Kalmar åsyftat ett herskarfördrag och icke en överenskommelse mellan rikena, i hög grad misstänkt» (478 ff.).

Professor Carlsson rör sig i hela denna hastiga argumentering liksom tidigare helt på rasonemangets vägar.

Det slår en genast, att blick saknas för det diplomatiskt väsentliga: unionsbrevets karaktär av fördragsdokument med speciell egenart. I den centrala delen av den art dokument, brevet tillhör, deras dispositio, nämnes regelrätt före de artiklar, i vilka fördragets innehåll sammanfattas, de fördragslutande parterna. På alldeles samma punkt i unionsbrevet är också insatt, att sämjan, friden och förbindningen är avhandlad, dagtingad och ändad med råd och samtycke av konung Erik och drottning Margareta och med en rätt endräkt och samtycke av alla rikenas rådgivare och män fullbordad på sätt som de därefter återgivna artiklarna utvisar. Efter unionsbrevets diplomatiska byggnad bör de två maktkonstellationer, som här anges, vara de fördragslutande. Men detta formella bevis kan sakligt utbyggas. Genomgår man brevets artiklar, finner man, att det inte är rikena Danmark, Sverige och Norge som här står emot och binder varandra; parterna är även här konungamakten och rikenas rådgivare och män. Det kommer därtill, att de senare ingestådes uppträder rike för rike som självständiga parter. De uppträder som en sluten enhet. Denna enhet är bevarad även i den nya korroboratio och i den besegling, som grundar sig på denna.

Beviset för vilka de fördragslutande parterna är i unionsbrevet kan sålunda föras på grundval av diplomets självt. Professor Carlsson har inte observerat detta. Men inför ett sådant bevis blir det fullkomligt likgiltigt, hur man året förut

i Nyköping kan ha tänkt sig förhållandena. Planen, efter vilken unionsöverenskommelsen skulle ingås, kan mera än en gång ha ändrats sedan dess. Den har ändrats. Unionsbrevet är beviset därför.

Lika betydelselöst som professor Carlssons rasonemang på grundval av Nyköpingsrecessen är hans rasonemang på grundval av unionsbrevets uttryck om vem som »fullbordat» fördraget. Det är riktigt vad han anför och jag tidigare anför, att genom brevet endast rikenas rådgivare och män förutsattes ha gjort det. Men vad betyder egentligen detta, sedan de två fördragslutande parterna fastställts? Endast att unionsbrevet som otaliga liknande akter är ett ensidigt utställt fördragsdokument. Det är otroligt, att professor Carlsson kan mena, att detta motsäger vad han kallar teorien om herskarfördraget. I själva verket gör det varken till eller från.

Ett fördragsdokument, utställt av den ena av två fördragslutande parter, kräver med nödvändighet en fullbordan också av den andra parten¹. Två möjligheter förelåg. Antingen kunde detta ske genom utställande av nya akter beseglade av konungen och drottningen, i varje fall till fullbordan av den förre, eller också genom att det föreliggande brevet erhöle en eller två ytterligare korroborationer, i enlighet med vilken eller vilka konungen och drottningen beseglade själva brevet. Detta är ingen hjälphypotes, som gör grunduppfattningen i hög grad misstänkt. Saken är helt enkelt självfallen. Att här en besegling från konungamaktens sida av själva det föreliggande brevet snarast kan vara att förmoda, har sin grund i den kort förut avslutade Nyköpingsrecessen. En analogi föreligger. Denna recess innehåller ett fördrag mellan rikenas rådgivare i Sverige å ena sidan, konung

¹ Professor Carlsson lever i den från Rydberg övertagna föreställningen, att den reglering av unionsförhållandet, som fattades i sikte på Kalmarmötet, även utan konungens och drottningens besegling kunnat bli bindande för dessa. Ett bemötande torde här vara överflödigt. Och lika litet torde ett sådant behövas, när han uttalar, att Bergentraktaten 1450 varit bindande för Kristiern I även utan dennes, den regerande konungens besegling. »Naturligtvis», heter det, skulle Bergensmötets män »eljest sett till, att konungen i någon form beseglade» (480 f.). Naturligtvis hade de gjort det, om de kunnat.

Erik och drottning Margareta å den andra. Recessen är, alldeles som unionsbrevet, ett ensidigt fördragsdokument, utfärdat av konungamaktens motpart. Den har — alldeles som det måste ha avsetts med unionsbrevet — till mera bevaring, att dess artiklar skulle stadiga och fasta obrytligen bliva, beseglats av denna. Men nya korroborationer har tillagts. Konungen och drottningen har i enlighet med dessa beseglat själva den föreliggande akten, den förre till fullbordan, den senare till vittnesbörd. Det ligger snubblande nära, att Kalmarfördraget tänkts fullbordat på liknande sätt.

Det andra momentet i min undersökning, som är egnat att väcka uppmärksamhet — ett moment i nära samband med herskarfördraget — är vad jag hävdar om sättet för fördelningen av de sex breven. Enligt Erslev är dessa sex brev att betrakta som ratifikationer av överenskommelsen i Kalmar; varje rike skulle erhålla vars ett av de två andra. Professor Carlsson ansluter sig helt till Erslev och vänder sig mot den uppfattning jag hävdar: de två breven av varje rike fördelade mellan de kontrakterande parterna inom varje rike, konungamakten och riksrådet.

Argumenteringen lyder:

»Ej heller stadgandet om de sex breven låter infoga sig i professor Weibulls system. Om Kalmaröverenskommelsen uppfattats som ett herskarfördrag, vid vars avslutande den ena parten, 'rådgivarna och männen', skulle fungera å egna vägnar såsom en unionell kollektivitet och alldeles icke företräda de enskilda statssamfunden, varför har det då bestämts, att de sex breven skulle utfärdas i sådana former, att rikenas råd och män därvid gingo åtskils, uppdelade på sina resp. länder? De ifrågavarande dokumenten skulle ju, såvida Weibulls påståenden om 'herskarfördraget' och Kalmarförhandlingarna vore med verkligheten överensstämmande, lika väl ha kunnat expedieras vid ett nytt samnordiskt stormannamöte (sådana höllos flera gånger under åren närmast efter 1397). Och varför ha köpstäderna ställts vid de nationella aristokratiernas sida som beseglade brevutfärdare? Vad hade de med saken att skaffa, om professor Weibulls fördragsteori vore riktig? I själva verket är föreskriften om stadsfästelseurkunderna ensam ett tillfyllestgörande bevis för att hela denna teori är förfelad» (480).

Jag anmärker i förbigående, att de sex breven aldrig kan vara att betrakta som ratifikationer. Muntliga överenskommelser ratificeras inte. Och någon annan än en muntlig överenskommelse har professor Carlsson inte vågat påstå kommit tillstånd i Kalmar.

Därnäst: med frågor sådana som de ställda bevisas i historisk vetenskap intet. Överenskommelsen i Kalmar var tänkt som ett herskarfördrag. Några sex nya brev var ursprungligen inte påtänkta. Beslutet om dessa har först fattats, när traktaten inte kom till stånd i Kalmar. Professor Carlsson har inte lagt märke till detta. Hur man skulle gå till väga vid dessa brevs utfärdande, har det självfallet stått i de konfedererades fria skön att efter bästa förstånd bestämma. Att ge bevekelsegrunderna varför de bestämde sig som de gjorde blir med det föreliggande materialet alltid subjektivt. Det blir att måla som det roar en att måla. Lokala förhållanden kan här ha spelat in; man kan ha miss-tröstat både om att få samlat ett nytt samnordiskt stormannamöte och att här kunna nå sitt syfte; man kan ha bestämt sig för en besegling även av köpstäderna för att genom denna ökning av rikenas representation öka utsikterna att genomdriva vad man ville. Men vilka bevekelsegrunderna än kan ha varit: de rubbar inte det herskarfördrag, som unionsbrevet innehåller och den fördelning av de sex breven, som är en nödvändig följd av detta.

Vi har följt professor Carlsson på angreppsstigen i hans kamp mot de två inlagen och de par momenten. Med vad framgång han fört sin kamp, är uppvisat.

I gamla tider var det tillräckligt, att då man var ute på angreppsstigen, bära traditionens heliga ark kring murarna, stöta i jubelbasun och uppge härskri. Jerikos murar föll. I våra dagar kämpas på vetenskapernas slagmark under andra fälttecken och med andra vapen.

Lauritz Weibull.